

Обітована Свобода

Дорогі друзі, шановні колеги і всі присутні, вітаю Вас з Києва!
Свого часу була пісня на мій вірш:

*Поїзд у Варшаву йде крізь моє серце.
Сто доріг між нами, а печаль одна.*

Цей поїзд завжди йшов – і йде – крізь моє серце. Оце, власне, і суть мого ставлення до Польщі.

Польща була і є присутня на всіх етапах мого життя. У студентські роки я мала щастя слухати Черни-Стефанську. Світилися люстри в залі Чайковського. Але я уявляла її гру в часи війни у затемнених конспіративних помешканнях, звідки повстанці виходили у ніч і смерть.

А потім були вечори поезії в клубі «Czytelnik», де я слухала Александра Вата, чи Казиміру Іллаковичувну – в «Клубі тринадцяти муз». Був королівський Вавель і *Krypta wieszczów*, вівтар Віта Ствоша і модерні варшавські театри. Ніби досі бачу Марека Гласка, який тягне по снігу букет білих троянд з довжелезними стеблами. Досі чую обірваний звук гейнала Маріацького над Краковом. Переживала в Польщі драму нашої спільної долі поневолених країн, відкривала несфальсифіковану історію. Розбивала в Щецині пляшку шампанського об корабель, що рушав у навколосвітнє плавання.

А в шістдесяті, коли я вже була заборонена і не могла виїжджати за кордон, працювала під музику Шопена і пісні Слави Пшибильської. Попри всі заборони, в радянські часи зв'язок зі світовою культурою для нас і далі йшов через Польщу. Ми читали поезію і прозу, Аполлінера і Гемінгвея, в польських перекладах. Я шукала Польщу і в Україні, на цвинтарі Крем'янця, що прихистив родичів Словацького. Вивчала волинське коріння улюблених моїх постатей – Сераковського, Липинського. Досліджувала польські села і цвинтарі в Чорнобильській зоні, куди я їздила впродовж десяти років. І в Білорусі, в Новогрудку, уявляла пейзажі, що їх міг бачити малий Міцкевич.

А найперше відчуття Польщі – це Катинь. Тоді я ще була дівчинкою. І ось у часі війни вперше почула про розстріляних польських офіцерів. Мені їх було смертельно шкода. Мені стояли в очах їхні світлі суворі обличчя. Тож Польща увійшла в душу почуттям трагедій і втрат – щоби стати незмінним набутком, невід'ємною присутністю в житті і в роботі.

Польща – це й переклади: Тувім, Стафф, дуже люблю «чарівничку з Кракова» Марію Павліковську-Ясножевську. Переклади так і залишились не надруковані, бо коли виходив двотомник «Антологія польської поезії», радянська цензура вилучила Шимборську й Герберта, тож я забрала свої переклади з цього видання.

Польща живе і у моїх віршах, і в поемі «Циганська Муза» – про Папушу я теж вперше почула в Польщі. І не обійти ж історію. Складно було писати історичний роман у віршах «Берестечко», адже це була фатальна для України сутичка наших двох народів. Але тут, як колись мені довелося сказати в інтерв'ю про

Польщу, «національна етика ходить навшипиньках». В історії я, мабуть, швидше *психоісторик*: пишучи про болісні події, почуваю і велику печаль, і велику відповідальність. А в Сіракузах на руїнах античного театру привітала мене ящірка Івашкевича – з вірша, який я перекладала, – і переселилась у мій вірш, який таку й має назву: «Ящірка Івашкевича». Тоді я ще не до кінця розуміла, чому у Івашкевича Доля плете поетові два вінки. Тепер розумію. Лавровий і терновий.

Польща – це також мої «Біла симфонія» і «Чайка на крижині», це моя любов і моя дочка.

Польща – це спільний простір свободи і солідарності. В часи вимушеного мовчання заборонених шістдесятників до нас долинав голос Єжи Гедройця і Яцка Куроня. На Перший з'їзд Народного руху у 1989 році приїхав Адам Міхнік. Віддавна в нашій родині і в нашому колі слова «за Вашу і нашу свободу» – лейтмотив наших борінь. Це не гасло конкретного історичного моменту – це шляхетна ідея у віках, це мав би бути взагалі кодекс честі національних відносин.

Коли в 2004 році Польща увійшла в ЄС, а власне – *повернулась* в Європу, було почуття почуття радості за Польщу і відчаю – за Україну. Україна залишалась по інший бік, занурена в темряву й пил пострадянського театру тіней. Але в той же самий рік Україна вибухнула Помаранчевою революцією – і ця її тяжка дорога продовжується й нині.

Ціна свободи для Польщі і для України – страшна і висока. Як я дитиною прокинулась від звуку німецьких бомбардувальників в українському небі на світанку 22 червня 1941 року, той самий звук бомбардувальників, але російських, розітнув українське небо вдосвіта 24 лютого 2022 року. Коло Історії замкнулось. Здається, між нашими країнами знову пролягла неподоланна історична прірва. Польща – потужна європейська держава, яка стрімко розвивається. Україна – знову край у вогні і в руїнах. Але саме це і є час відродження України.

Море колись розступилося перед гнаним народом, який шукав Землі Обітованої. А наша ж земля тут, з нами. Нам треба тільки *Обітованої Свободи*. Ось тому для України настав час нової зустрічі з Польщею. І разом з цим – символічно – це час *повернення* України до Європи.

Тож я дуже вдячна Вам усім за можливість бути тут серед Вас – словом і думками, віршами і спогадами. Дякую пані Агнешці Матусяк за цю інтелектуально насичену книжку – «*Душа летить у посвіті епох*», за її працю як видатного вченого, але також і за теплу й сердечну присутність в нашому житті у всі ці роки. Користаюся нагодою привітати пана Алоїза Вольдана зпочесним академічним званням *doctor honoris causa* та ще раз подякувати йому за блискучу книжку перекладів моєї поезії німецькою мовою «Я все, що я люблю». Вдячна також усім талановитим авторам, яких мені приємно зустріти на сторінках цього видання. На жаль, більше не з нами Іван Дзюба та Володимир Панченко; ці втрати – непроминальний біль. Дякую студентам і професорам – та їхній *Alma Mater* – за увагу і участь. Дякую прекрасному місту Вроцлаву. Не випадково його гаслом є слова «*Miasto spotkań*». Наше віртуальне і все ж насичене смислами спілкування – теж, по суті, унікальна зустріч мов і культур, почуттів і роздумів, спогадів і думок про майбутнє.

Саме зараз я закінчую роботу над романом, в якому перетинається польська, французька, українська історія. Пишу зокрема про три польські повстання – Костюшка, Листопадове і Січневе. Три повстання за менше, як століття. Кожне нове

покоління поляків – повставало. Раніше я дивилася на це з сумом щодо нас: в історії Польщі були різні руїни, але не було руїни духу.

Сьогодні, коли я дивлюся на поруйновану Україну у вогні, в мені часом звучать рефреном рядки Вата:

*W czterech ścianach mego bólu
nie ma okien ani drzwi.*

Але саме сьогодні, коли нас оточують реальні руїнимісті сіл України, у нас більше теж немає руїни духу. Мабуть, саме через те Польща і Україна такі сьогодні близькі, так одна одну розуміють і відчують. Будемо вірити, що це вже назавжди. Вічна наша вдячність цій Польщі, яка відкрилась для України – як храм, де мільйони рятуються від ординського нашествия.

Насамкінець – рядки, написані в ці дні:

*Вернулись люди – а немає стін.
Пройшла орда, жорстока і запекла.
Регоче диявол.
І встає з руїн
Сивий Янгол українського пекла.*

Київ, 18 червня 2022 року

WOLNOŚĆ OBIECANA

**Drodzy Przyjaciele, Szanowne Koleżanki i Koledzy
i Wszyscy Obecni,
pozdrawiam Was z Kijowa.**

Pociąg z Warszawy jedzie przez moje serce.
Sto dróg między nami, ale smutek jeden.

Ten pociąg zawsze jechał - i wciąż jedzie - przez moje serce. To jest właśnie istota mojego stosunku do Polski.

Polska była i jest obecna na wszystkich etapach mojego życia. W studenckich latach miałam szczęście słuchać Czerny-Stefańskiej. Świeciły żyrandole w Sali Czajkowskiego. A ja wyobrażałam sobie jej grę w czasach wojny, w zaciemnionych, konspiracyjnych mieszkaniach, z których powstańcy wychodzili w noc i śmierć.

Potem były wieczory poezji w klubie „Czytelnika”, gdzie słuchałam Aleksandra Wata, a w Klubie „Trzynastu Muz” Kazimierę Iłakowiczównę. Był królewski Wawel i Krypta wieszczów, ołtarz Wita Stwosza i nowoczesne warszawskie teatry. Jakby dziś widzę Marka Hłaskę, który ciągnie po śniegu bukiet białych róż z długachnymi łodygami. Do dziś słyszę przerwany dźwięk hejnału Mariackiego nad Krakowem. Przeżywałam w Polsce dramat wspólnego losu naszych zniewolonych krajów, odkrywałam niezafalszowaną historię. Rozbijałam w Szczecinie butelkę szampana o statek, gdy wypływał w podróż dookoła świata.

W latach 60. kiedy już byłam zakazana i nie mogłam wyjechać za granicę, pracowałam do muzyki Chopina i pieśni Sławy Przybylskiej. Pomimo wszystkich zakazów, w czasach sowieckich związek z kulturą światową odbywał się dla nas i dla innych poprzez Polskę. Czytaliśmy poezję i prozę, Apollinaire’a i Hemingwaya w polskich przekładach. Szukałam Polski również na Ukrainie, na cmentarzu w Krzemieńcu, który zaopiekował się krewnymi Słowackiego. Badałam polskie wsi i cmentarze w strefie

czarnobylskiej, dokąd jeździłam przez dziesięć lat. A na Białorusi, w Nowogródku, wyobrażałam sobie pejzaże, które mógł widzieć mały Mickiewicz.

A pierwsze odczucie – to Katyń. Byłam wtedy jeszcze dziewczynką. I to w czasie wojny po raz pierwszy usłyszałam o rozstrzelanych polskich oficerach. Było mi ich śmiertelnie żal. W oczach miałam ich jasne, surowe twarze. Polska weszła więc w moją duszę odczuciem tragedii i straty – aby stać się trwałym dobrem, nieodłączną obecnością w życiu i w pracy.

Polska – to także przekłady. Tuwim, Staff, bardzo lubię „czarodziejkę z Krakowa” Marię Pawlikowską-Jasnorzewską. Przekłady również pozostały niewydrukowane, bo kiedy wychodziła dwutomowa „Antologia polskiej poezji”, a sowiecka cenzura usunęła Szymborską i Herberta, zabrałam swoje tłumaczenia z tego wydania.

Polska żyje w moich wierszach, i w poemacie „Cygańska Muza” – o Papuszy też usłyszałam po raz pierwszy w Polsce. I nie można było obejść historii. Trudno było mi pisać powieść historyczną w wierszach „Beresteczko”, ponieważ była to fatalna dla Ukrainy walka naszych dwóch narodów. Ale tutaj, jak kiedyś powiedziałam w wywiadzie na temat Polski, „narodowa etyka była pod palcami”. W historii jestem bardziej psychohistorykiem, pisząc o bolesnych wydarzeniach, odczuwam zarówno wielki smutek jak też wielka odpowiedzialność. A w Syrakuzach w ruinach antycznego teatru powitała mnie jaszczurka Iwaszkiewicza – z wiersza, który przekładałam – i przeszła do mojego wiersza, który się nazywa „Jaszczurka Iwaszkiewicza”. Wtedy jeszcze nie do końca rozumiałam, dlaczego u Iwaszkiewicza Los spleta poecie dwa wianki. Teraz rozumiem. Laurowy i cierniowy.

Polska to także moja *Biała symfonia* oraz *Mewa na lodzie*, moja miłość i moja córka.

Polska – to wspólna przestrzeń swobody i solidarności. W dobie przymusowego milczenia zakazanych twórców pokolenia lat sześćdziesiątych dołączył do nas głos Jerzego Giedroycia i Jacka Kuronia. Na I zjazd Ludowego Ruchu Ukrainy przyjechał do nas Adam Michnik. W naszej rodzinie i w naszym środowisku słowa „za waszą i naszą wolność” od dawna stanowią *leitmotiv* naszych zmagañ. Nie jest to hasło jakiegoś konkretnego historycznego momentu – ale szlachetna idea, która powinna stać się honorowym kodeksem w stosunkach międzynarodowych.

Gdy w 2004 roku Polska weszła do Unii Europejskiej, a właściwie – *powróciła* do Europy, towarzyszyło temu poczucie radości z powodu Polski oraz rozpacz z powodu

Ukrainy. Ukraina pozostała po drugiej stronie, zanurzona w mrok i pył postsowieckiego teatru cieni. Jednak w tym samym roku Ukraina eksplodowała pomarańczową rewolucją i ta jej wcale nieprosta droga jest dziś kontynuowana.

Cena wolności – zarówno dla Polski, jak i Ukrainy – jest przerażająca i wysoka. W dzieciństwie zbudził mnie dźwięk niemieckich bombowców, przeszywających ukraińskie niebo o świcie 22 czerwca 1941, ten sam dźwięk bombowców, tym razem rosyjskich, przeszył ukraińskie niebo nad ranem 24 lutego 2022 roku. Historia zatoczyła koło. Zdaje się, że między naszymi krajami znów powstała wielka historyczna przepaść. Polska to wielkie europejskie państwo prężnie się rozwijające. Ukraina zaś znów w ogniu i ruinach. Ale to także czas odrodzenia Ukrainy.

Niegdyś morze rozstąpiło się przez wypędzonym narodem, szukającym swej ziemi obiecanej. A nasza ziemia jest tutaj, razem z nami. Nam potrzebna jest tylko wolność obiecana. Oto dlatego dla Ukrainy nastał czas nowego spotkania z Polską. A w konsekwencji – to czas *powrotu* Ukrainy do Europy.

Dlatego jestem tak bardzo wdzięczna Wam wszystkim za możliwość bycia wśród Was – słowem, myślami, wierszami, wspomnieniami. Dziękuję Pani Agnieszce Matusiak za intelektualnie nasycony tom *Dusza szybuje w poświacie epok*, za jej pracę jako wybitnej uczzonej, ale także za ciepłą i serdeczną obecność w moim życiu w tych latach. Korzystając z okazji pragnę pogratulować także Panu Aloisowi Woldanowi doktoratu *honoris causa* i raz jeszcze podziękować mu za błyskotliwą książkę przekładów moich wierszy na język niemiecki pt. *Ja vse, shcho ja liubliu*. Jestem także wdzięczna wszystkim utalentowanym autorom, których z wielką przyjemnością spotkałam na kartach dedykowanego mi tomu. Niestety, los nie pozwolił, by byli tu dziś z nami obecni Iwan Dziuba i Wołodymyr Panczenko.; ich nieobecność – to niemożliwa do powetowania strata i nieutulony ból. Dziękuję studentom i profesorom, ich *Alma Mater*, za poświęconą mi uwagę i udział w spotkaniu. Dziękuję pięknemu miastu Wrocław – nieprzypadkowo jego dewizą są słowa: *Miasto spotkań*. Nasze wirtualne, acz nasycone zmysłowością współbycie – to także przecież unikalne spotkanie języków i kultur, odczuć i refleksji, wspomnień i myśli o przyszłości.

Obecnie kończę pracę nad powieścią, w której krzyżuje się polska, francuska i ukraińska historia. W sposób szczególny zwracam w niej uwagę na trzy polskie powstania – Kościuszkę, listopadowe i styczniowe. Trzy powstania w przeciągu niespełna stulecia.

Każde nowe pokolenie Polaków – *powstawało*. Wcześniej spoglądałam na to ze smutkiem ze względu na nas – w historii Polski były różne ruiny, ale nigdy nie było ruiny ducha. Dziś, gdy spoglądam na zrujnowaną Ukrainę w ogniu, przypominają mi się słowa Wata:

*W czterech ścianach mego bólu
Nie ma okien ani drzwi.*

Ale dziś, gdy otaczają nas realne ruiny miast i wsi Ukrainy, nie ma w nas ruiny ducha. Być może właśnie dlatego Polska i Ukraina są sobie dziś tak bliskie, tak dobrze się rozumieją i tak doskonale współodczuwają. Chcę wierzyć, że tak będzie już zawsze. Nasza wdzięczność dla Polski jest przeogromna za to, że otworzyła się dla nas niczym świątynia, w której miliony znajdują schronienie przed najazdem ordy.

Podsumowaniem niech będą wersy, napisane w te wojenne dni:

*Вернулись люди – а немає стін.
Пройшла орда, жорстока і запекла.
Регоче диявол.
І встає з руїн
Сивий Янгол українського пекла*

Kijów, 18 czerwca 2022 roku

Tłumaczenie z języka ukraińskiego: Agnieszka Matusiak i Bogusław Bakuła